

Recente geschiedenis van het ijkkantoor in Suriname

Onderzoek naar het IJkwezen in Suriname – Deel 4

A. Appel

Inleiding

Met ‘recente geschiedenis’ wordt hier bedoeld de *metrieke* geschiedenis van Suriname, dat wil zeggen vanaf 1874. Vóór die tijd waren er ook al ijkers (zie ‘METEN & WEGEN’ p. 2936) en er was dus ook – naar ik mag aannemen – een soort van ijkkantoor. Maar het lijkt erop dat de invoering van het metriek stelsel heeft geleid tot een versnelling in de ontwikkeling van het ijkwezen, gepaard gaande met de nodige vernieuwingen, zoals een nieuwe ijker en een nieuw ijkkantoor. In de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* (1914–1917) staat daarover: ‘Een behoorlijk ijkwezen, met een ijker aan het hoofd, bijgestaan door een adjunct-ijker, werd ingesteld in 1873’. In het Gouvernements Advertentie Blad van Suriname (GAB) van 1873 zijn dan

Afb. 1 Interieur van het waaggebouw aan de Waterkant. Het is nu, na een ingrijpende restauratie (er groeide zelfs een boom door het dak) in gebruik als restaurant. De nu aanwezige balans is een moderne replica; vroeger moeten er twee aanwezig zijn geweest.

ook de volgende bekendmakingen te vinden: 27-9-1873 en 30-9-1873: *Bij Gouvernements Resolutie dd. 25 dezer maand No. 16 is met ingang op 1 October e.k. de heer J.E. Muller:*

a. eervol ontheven van de waarneming der functiën van 1e machinist bij de Koloniale Vaartuigen;

b. voorloopig belast met de functie van Yker.

Op 11-10-1873: *De waarn. Ijker brengt ter kennis van belanghebbenden dat het IJkkantoor te Paramaribo voorloopig is gevestigd, in een der beneden-localen van het Commissariaat van Policie aan den Waterkant, alwaar vanaf Maandag den 13 a.s. op alle werkdagen, gedurende de gewone kantooruren gelegenheid zal zijn, inlichtingen te bekomen omtrent het gebruik, de samenstelling en vervaardiging van maten, gewigten en weegwerktuigen, in verband met de invoering van het metrieke stelsel op 1 Jan. 1874, in deze kolonie.*

30-12-1873: *De waarn. Yker berigt belanghebbenden, dat hij, op last van Z.E. den heer Gouverneur, gedurende de maand Januari a.s., in een der lokalen bij de Smederij der Koloniale Vaartuigen aan de Saramaccastraat, La.E No. 3 zal vaceren [zitting houden], tot het verifiëren van maten, gewigten en weegwerktuigen en wel:*

's Maandags van lengtematen;

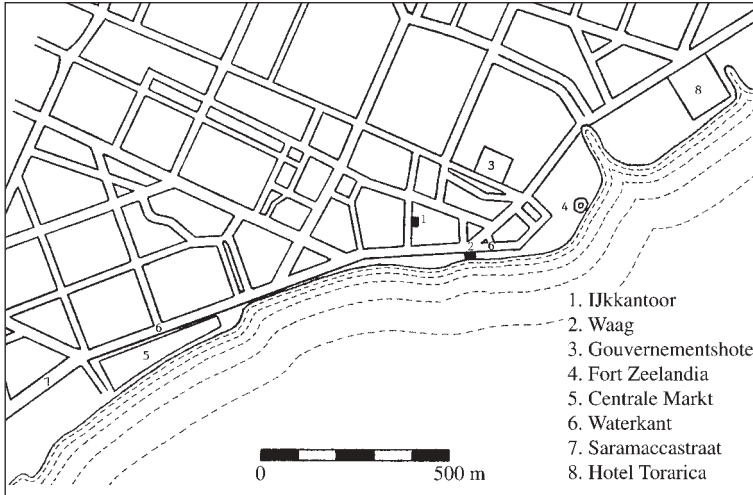
's Dingsdags en Woensdags van inhoudsmaten

's Donderdags en Vrijdags van gewigten

's Zaturdags van weegwerktuigen

Die laatste bekendmaking is eenmalig, zowel wat plaats als wat handeling betreft. De term verifiëren (hier gespeld zonder trema) heb ik in geen enkele andere bekendmaking gezien. De handeling vond niet plaats in het ijkkantoor maar in een ruimte die de ijker in zijn vorige betrekking als machinist goed gekend moet hebben. Het ‘verifiëren’ zal betrekking hebben gehad op het keuren volgens model, met andere woorden: de ijker keek of de maten, gewichten en weegwerktuigen voldeden aan de voorschriften wat betreft uiterlijk, materiaal, afmetingen enz. Daarnaast zal hij ook hebben gecontroleerd of de maten en gewichten de juiste lengte, inhoud of massa hadden, waarna ze – indien goed bevonden – gestempeld werden met kantoormerk 1 en de letter A voor 1874. Men zal namelijk ongetwijfeld hebben teruggerepen op de tekst van het Nederlandse besluit van 28-9-1819 ‘houdende bepalingen omtrent de eerste uitgifte der nieuwe maten en gewigten, derzelve *verificatie en ijking*’, waarin onder andere:

- Art. 2 *Er zullen echter geene nieuwe maten of gewigten uitgegeven, of in den handel gebruikt mogen worden, dan na dat dezelve behoorlijk zullen zijn geverificeerd en geijkt.*
- Art. 5 *De verificatie (...) zal geschieden door confrontatie der voornoemde stukken met de standaarts, bij de Gedeputeerde Staten berustende.*
- Art. 9 *De maten en gewigten welke zij naauwkeurig hebben bevonden, zullen door hen worden gestempeld met twee stempels waarvan de eerste eene letter, en de andere het bijzonder merk van den ijker zal voeren. De grootte van die stempels, alsmede de letter en de merken, zullen door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken worden bepaald.*

Afb. 2 *Plattegrond van het centrum van Paramaribo. Het ijkkantoor ligt aan de Oranjestraat, later Mr. Dr. J.C. de Mirandastraat geheten.*

De eerste herijk op het ijkkantoor te Paramaribo vond plaats *gedurende de maand Januari 1875*. Tien jaar later was januari nog steeds de herijkmaand voor Paramaribo. Er waren vaste dagen voor bepaalde voorwerpen, namelijk:

- maandag: lengte- en inhoudsmaten
- dinsdag, woensdag en donderdag: gewichten
- vrijdag: weegwerktuigen.

Die indeling voldeed blijkbaar goed,

want in 1905, 1922, 1925 en 1926 was deze nog steeds dezelfde. Wel waren er vanaf 1894 (of iets eerder) twee herijkmaanden voor Paramaribo, meestal (gezien t/m 1964) januari en februari, soms februari en maart (o.a. in 1912 en 1913). In 1891 was het nog één maand, toen in juni. In 1964 was maandag nog steeds de dag voor lengtematen en inhoudsmaten, maar voor gewichten en weegschalen kon men op dinsdag, donderdag en vrijdag terecht. Op woensdag werd dus niet meer geijkt, en winkeliers met weegschalen en gewichten konden nu met één reis naar het ijkkantoor volstaan. In 1905 werd nog extra vermeld: *Op die dagen is het ijkkantoor geopend van des voormiddags acht tot des namiddags twee uur*. Opmerkelijk genoeg is dat een eeuw later nog precies zo.

Het adres van het ijkkantoor

Zoals hiervoor reeds vermeld, bevond het ijkkantoor zich vanaf oktober 1873 in *één der beneden-localen van het Commissariaat van Policie aan den Waterkant*. De Waterkant is ongetwijfeld een van de oudste straten van Paramaribo en begint vlakbij de oorsprong van de stad, namelijk Fort Zeelandia. Hij loopt langs de Waag (afb. 1) en verder tot en met de Centrale Markt, waarna hij overgaat in de Saramaccastraat.

▷ *Paramaribo 13 October 1892. Ter kennis van het publiek wordt gebracht dat het bureel van de Burgelijke Stand is overgebracht van het hoofdgebouw der gouvernements-secretarie naar het gebouw op het erf der secretarie uitkomende in Oranjestraat en dat in een gedeelte van dat gebouw het ijkkantoor is gevestigd gebleven.* Voor bewoners van Paramaribo in 1892 was dat ongetwijfeld volkomen duidelijk, maar ik begrijp er niet veel van.

▷ *Paramaribo 30 Mei 1907. Het ijkkantoor is overgebracht naar de voormalige hoofdwachter bij het gouvernementshotel.* Met gouvernementshotel werd de gouverneursresidentie aangeduid, nu het presidentieel paleis geheten.

Afb. 3a/b *Buitenkant van het ijkkantoor aan de Saramaccadoorsteek 48-50, Paramaribo.*

Afb. 4a-c Wandplaat: 'Voorstelling der maten en gewichten', uitgegeven door Hugo Suringar, Leeuwarden, ca. 1871, met daarop de gangbare gewichten, inhoudsmaten, lengtematen en weegschalen.

▷ IJkwezen 13 Juli 1920. Ter kennis van het publiek wordt gebracht dat het IJkkantoor thans gevestigd is aan de Oranjestraat La.A No. 105. Eindelijk een duidelijk adres. De Oranjestraat, die ook al in 1892 werd genoemd, was een zijstraat van de Waterkant. Op een kaartje uit 1951 staat het ijkkantoor aan de Oranjestraat duidelijk aangegeven (afb. 2).

▷ In december 1963 en 1968: *Deze ijk en herijk vindt plaats op het kantoor van het IJkwezen aan de Mr. Dr. J.C. de Mirandastraat (no.) 6.* Weer een verhuizing? Waarschijnlijk niet: dit is sinds de jaren '50 de nieuwe naam voor de Oranjestraat en mogelijk is de nummering veranderd bij de naamwijziging.

▷ Krant *Vrije Stem* van 26-2-1971: *In het ruime en stik hete gebouw boven het kantoor van de KNSM...*

▷ Krant *Onze Tijd* van 3-3-1971: *Laatstelijk stond het ijkkantoor aan de Mr. Dr. De Mirandastraat; vanwaar het verhuisde doordat er óók met de grond aldaar een hele politieke zwendelarij ging plaatsvinden. Nu is het ijkwezen geïnstalleerd boven de kantoren KNSM aan de waterkant.*

▷ Krant *De Ware Tijd* van 21-1-1972 (over te lichte gewichten): *Schakel ook op "Dienst van de waarborg en het ijkwezen" in. Het kantoor is vlak bij de markt op de bovenverdieping van het KNSM gebouw. Met markt wordt hier de Centrale Markt bedoeld.*

De verhuizing in 1970 had onder andere te maken met een nieuwe leiding en uitbreiding van de dienst. Vanaf toen hield men zich namelijk ook bezig met *het geven van waarborg bij het kopen van gouden en zilveren sieraden, om het publiek te beschermen tegen het kopen van minderwaardige gouden en zilveren sieraden.* Voordien was hier geen enkele controle op, wat leidde tot *enorme zwendel.*

In 2002 vertelde het huidige hoofd van de dienst, de heer Talea, dat in 1988 het gebouw van het Ministerie van Handel en Industrie bij hotel Torarica door brand is verwoest. In dat gebouw zat toen het ijkkantoor. Na de brand is het ijkwezen tijdelijk ondergebracht in een nabijgelegen gebouw, dat later moest worden ontruimd en is gesloopt; het is nu een voetbalveld. In 1996 is uit dat – toen al grotendeels ontruimde – gebouw een ± 5 ton zware brandkast gestolen met daarin onder andere diverse standaardmaten en -gewichten. Hiervan is tot nu toe slechts één gewicht teruggevonden. In de jaren 1996 en 1997 is niet geijkt vanwege de verhuizing naar de huidige locatie van het ijkkantoor, Saramacca Doorsteek 48–50 (afb. 3a/b). Het nieuwe kantoor werd in december 1997 geopend, en begin 1998 werd het ijkken hervat. De vorige locaties waren alle aan, of dichtbij de Waterkant, maar het nieuwe onderkomen bevindt zich ruim 5 km van die plek. Dit is in het zuidelijke deel van de stad, dichtbij het begin van de Indira Ghandiweg, de belangrijkste weg naar het zuiden.

Zoals hierboven vermeld viel het ijkwezen in 1988 onder het Ministerie van Handel en Industrie. Dat is nu nog steeds het geval. In het verleden viel het echter onder diverse andere ministeries enz. Ik heb tot nu toe gevonden:

Gouvernements-Secretarie	1873–1941	Volksgezondheid	1963–1964
Sociale- en Economische Zaken	1945	Economische Zaken	1970–1976
Financiën	1948–1957	Handel en Industrie	1988–heden

Afb. 5 Kijkje in de ruimte naast het kantoor van de heer Talea, met onder andere twee ijkstandaarden (meetkolven) voor de controle van benzinepompen.

Ijkers en adjunct-ijkers

Volgens een eerder aangehaald citaat was bij het ijkwezen in 1873 een *ijker aan het hoofd, bijgestaan door een adjunct-ijker*. Mogelijk was dit toen het hele personeelsbestand. In 2002 werkten er 32 mensen, waarvan zes bij de afdeling Waarborg. Er wonen tegenwoordig ruim 8× zoveel mensen in Suriname als in 1873, en toen had men nog geen weegbruggen, tankauto's en benzinepompen om te controleren. Tevens zijn de districten beter bereikbaar geworden door aanleg van wegen en bruggen, waardoor er daar intensiever kan worden gecontroleerd dan in het verleden.

In de periode 1873–1913 stond de naam van de ijerker meestal onder de herijkaankondigingen in het GAB; daarna kwam dat niet meer voor. Als er al een naam onder stond, was het die van de gouverneur en/of de gouvernements-secretaris. Wel stond in elke editie een groot aantal resoluties, onder andere over ontslagen en aanstellingen van overheidspersoneel, dus ook van ijkers en adjunct-ijkers. Uit al die gegevens heb ik uiteindelijk de lijst van ijkers en adjunct-ijkers van p. 2936 nog wat kunnen uitbreiden (vanaf 1873):

Ijkers

1873–1880	Julius Eduard Muller
1881	W.F.G.L. Willemsen
1882	C.J. Hering
1883	W.F.G.L. Willemsen
1883–1886	Willem Hendrik Victor Baron van Heerdt tot Eversberg
1887–1899	Pieter Frederik Kenswil
1900	Cornelis Frederik van Weede
1901–1908	Pieter Frederik Kenswil
1908–1910	Frederik Elias Bruyning
1911–1913	Pieter Frederik Kenswil
1913–1919	Frederik Elias Bruyning
1919–1922	Maurice Celeste Tama
1922–1925	Eugène Arthur Zschuschen
–1970	Dr. Guljé
1970–1981	Adrianus Gabriel Joseph Vermunt
–2001	Siegfried A. Rellum
2001–heden	M.B. Talea

Adjunct-ijkers

1904–1907	H.J. Wolff
1907–1908	F.E. Bruyning
1908–1911	E.A. Zschuschen
–1919	M.C. Tama
–1922	E.A. Zschuschen
1922–1925	G.H. Zichem
1925–	W. Steglich
–1933	D.R. Elstak

Vaak wordt de ijerker *waarnemend* (waarn. of wd) genoemd. Tegenwoordig heeft dat de betekenis van (*tijdelijk*) *vervullen*. In een woordenboek uit 1872 is dat *tijdelijk* niet te vinden, wel: *bekleeden* (*een ambt*). Een waarnemend ijerker was vroeger dus iemand die het ambt van ijerker bekleedt, en *niet* dat ambt *tijdelijk* bekleedt. Zo is *met ingang van 1 Juli 1908 tijdelijk belast met de waarneming der functiën van IJker, F.E. Bruyning, klerk ter Gouvernements-Secretarie, adjunct-IJker*, waaruit duidelijk blijkt dat *tijdelijk* en *waarneming* twee aparte begrippen waren.

In het GAB werd elk jaar een kiezerslijst gepubliceerd met honderden namen. Uit die lijsten zijn de volledige voornamen van de ijkers afkomstig. In de resoluties, en tevens in de Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië zijn nog wat meer gegevens over enkele ijkers boven water gekomen die weliswaar niets met het ijkwezen te maken hebben, maar die ik te leuk vind om niet te vermelden:

▷ *Julius E. Muller* (de enige ijerker die bij herijkaankondigingen zijn volledige voornaam vermeldde) werd in 1888 tot lid der Koloniale Staten gekozen. Hij schonk een collectie zelfgemaakte foto's van Suriname aan een museum. Op 20-1-1903 werd over zijn overlijden geschreven en op 2 juni van dat jaar werd (in verband met merkenrecht) een fabrieksmerk voor tabakswa-

Afb. 6 In het kantoor van de heer Talea (Hoofd van de Dienst) staan bovenop de kast onder andere twee messing inhoudsmaten van 5 en 10 liter, recentelijk vervaardigd door I. Jesserun.

Afb. 7 Kijkje in de blikwarenfabriek van I. Jesserun. Op de voorgrond een oude maat van 5 liter, die als voorbeeld diende voor de maten van afb. 6. De oude maat is 31 jaar geleden gemaakt door de vader van I. Jesserun. Zie ook de voorpagina.

ren openbaar gemaakt: een fotografische afbeelding van Julius E. Muller. Blijkbaar was hij een B.S.'er (Bekende Surinamer) en tevens waarschijnlijk een verstokte roker. Op 11-9-1903 en 6-11-1903 was er nog een resolutie over een concessie delfstoffen (een groot deel van de resoluties ging daarover) ten name van M.A. Douglas, weduwe van J.E. Muller. Klaarblijkelijk had zij de concessie van haar man geërfd.

▷ C.J. Hering was in 1874 ambtenaar bij de belastingen, en schonk in 1883 gewervelde dieren (opge-

zette, neem ik aan) aan 's Rijks Museum voor Natuurlijke Historie in Leiden. Verder deed hij archeologische nasporingen in Coronie.

▷ F.E. Bruyning kreeg op 2-8-1910 vergunning tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van balata op een perceel land. De balata-boom of bolletrie werd afgetapt voor melk, ofwel rubber. Het onderzoek had tot doel te kijken of er voldoende bomen waren in een bepaald gebied (b.v. 50.000 ha) voor rendabel aftappen.

Uit een geheel andere bron kwam de volgende informatie:

▷ A.G.J. Vermunt, geboren in Nederland in 1938, volgde van 1961 tot 1964 een opleiding tot essayeur via het Ministerie van Financiën aan de Rijks Munt te Utrecht en werd in 1967 door de Nederlandse regering uitgezonden naar Suriname voor het opzetten van een Dienst van de Waarborg. In 1970 kreeg hij de leiding over de dienst van de Waarborg en het IJKwezen, waar hij niet alleen deed waarvoor hij was uitgezonden, maar tevens het ijkwezen grondig reorganiseerde. Op een persconferentie van 25-2-1971 werd de omvang van die reorganisatie duidelijk:

- a. een nieuw systeem waarbij met strakke hand gelet zal worden op de naleving van de wetten die gelden voor maten en gewichten,
- b. afstappen van het systeem van het oproepen van winkeliers om hun weegwerktuigen ter keuring aan te bieden,
- c. het registreren van alle geijkte weegwerktuigen volgens een nieuw kaartsysteem,
- d. een intensievere controle methode,
- e. het ijken van de gassoline meters en
- f. het geven van waarborg bij het kopen van gouden en zilveren sieraden.

De reden van punt b: *Het was een pure stomme bedoening dat men winkeliers met hun eigen weegschalen naar het kantoor van het ijkwezen dirigeerde. Geen enkele handelaar trapte zonder meer in deze val. Men nam altijd de weegschaal, welke in het magazijn opgeborgen wordt mee en liet die, waar mede men de goederen voor de konsument weegt, thuis achter.*

Onder Vermunt werden in zes maanden tijd zo'n 200 weegwerktuigen afgekeurd en werden winkeliers betrappt die wogen met stenen, stukken ijzer en andere voorwerpen. Ook werden gewichten gebruikt die aan de onderkant waren uitgehoud zodat ze aanzienlijk te licht waren. Vermunt, die in 1973 in dienst trad van de Surinaamse overheid, kreeg in 1976 de Surinaamse nationaliteit en huwde een Surinaamse. In 1981 werd hij Onder-Direkteur van het ministerie van Economische Zaken. Helaas is hij drie jaar daarna overleden op slechts 46-jarige leeftijd. Zijn weduwe, mevrouw C.A. Vermunt-van Kanten woont thans in Amsterdam en was zo vriendelijk mij allerlei informatie over hem te verstrekken alsmede diverse kranteknipsels uit de jaren 1971 en 1972.

Afb. 8 Becker balans met losse kast, weegvermogen vermoedelijk 500 g of 1 kg.

Inventaris van het ijkkantoor

Dit betreft al hetgeen ik aantrof op het ijk-kantoor aan de Saramacca Doorsteek 48–50 in de jaren 2002–2004. Ondanks de brand en de diefstal van de brandkast, zijn nog steeds diverse voorwerpen uit de begintijd van het metriek stelsel aanwezig. Een deel van de inventaris werd al afgebeeld op p. 2970: een pallet met 15 grote ijzeren gewichten voor grove weging. Te zien zijn zes Nederlandse gewichten van 50 kg en vier van 25 kg, en vijf buitenlandse vierkante gewichten van 25 kg. Bij een andere gelegenheid zag ik negen van die vierkante gewichten op de pallet. De pallet ligt op een soort veranda, naast de deur van de hoofdingang. Die deur komt uit op een grote ruimte met diverse andere deuren, zoals die van de ijkruimte, het kantoor van de chef en de administratie. In de grote ruimte staan meestal een paar grote grondbasculen, die gerepareerd moeten worden of al gerepareerd zijn, en verder een klein tafeltje met een paar stoelen.

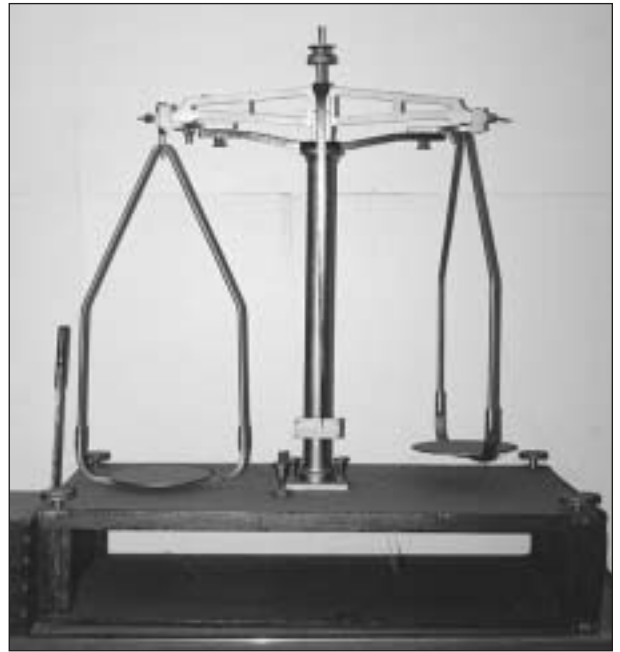
Tegen de muur staat een eenvoudige houten bank en aan de muur boven de bank hangt iets ongelofelijks: een grote wandplaat met daarop tientallen afbeeldingen van maten, gewichten, weegwerktuigen, munten en gasmeters (een natte en een droge) (afb. 4a–c). Ook zijn diverse ijkmerken afgebeeld: kantoormerk (Amsterdam), een afkeuringsmerk, jaarletter C (voor 1871) en een rond merk met kroon (bijschrift: voor gasmeters). Opmerkelijk is dat die kroon pas vanaf 1-1-1876 voor gasmeters werd gebruikt, maar al vanaf 1-1-1874 werd gebruikt voor de ijk van weegwerktuigen voor gewone weging (in Nederland). De kaart meet 192 × 150 cm en – hoewel de vernislaag flink verkleurd is en op veel plaatsen is losgerimpeld – zijn de zeer gedetailleerde afbeeldingen goed bewaard gebleven. Het mag wel een wonder heten dat deze ruim 130 jaar oude kaart de diverse verhuizingen, de brand van 1988 en de tand des tijds zo goed heeft doorstaan. In het GAB zag ik op drie data een advertentie, waarin zo'n wandplaat werd aangeboden, namelijk op 26-7-1873, 5-8-1873 en 14-8-1873. De volledige tekst luidt:

Bij Hugo Suringar, Boekhandelaar te Leeuwarden (Nederland) is uitgegeven: Voorstelling der Maten en Gewichten volgens het metriek stelsel. Ten gebruike op Kantoren en Scholen geteekend door A.F. Aarts, Yker van de Maten, Gewichten en Weegwerktuigen te Amsterdam, en A.J.H. van der Toorn, Schoolopziener en Inspecteur van het Ykwezen in Nederland. Tweede druk. Gekleurd naar de modellen. Op doek geplakt met rollen, ter lengte p.m. 2 meter, en hoogte p.m. 1.5 meter. f 16,50.

Op deze plaat is het geheele stelsel afgebeeld.

Voor de school is zij een onmisbaar hulp- en leermiddel om het verband en den samenhang der metrieke maten en gewichten aan den kinderen door aanschouwing duidelijk te maken. Ten behoeve van den handel zijn al de wettige afmetingen bij de voorwerpen opgegeven, alsmede de overige bepalingen die op het technische gedeelte der wetgeving op het stuk der maten en gewichten betrekking hebben.

*Deze plaat is ingevoerd op de Gouvernmentsscholen. Op de wandkaart zelf worden, behalve de twee in de advertentie genoemde, nog twee Nederlandse arrondissementssijkers vermeld, namelijk J. Wennekers en J.Th. Dirks. Verder staat een wereldbol afgebeeld met de tekst 10.000.000 meter / 10 miljoen meter. Op de afgebeelde munten staan jaartallen van 1849–1858. De maten en gewichten staan afgebeeld op een bepaalde schaal, deels 1:1, deels 1:5 en 1:7. Ik heb in mijn collectie een boekje met de titel *Handleiding en rekenboek bij de voorstelling der Nederlandsche maten en gewichten*, getekend door A.F. Aarts, uitgave Hugo Suringar, Leeuwarden 1869 (op titelblad 1866). Links van het titelblad staat een advertentie voor de wandplaat, zelfde afmetingen, zelfde prijs. Hier wordt echter de wet van 21 Aug. 1816 (Staatsbl. no. 34) vermeld, terwijl op de wandkaart in het ijk-kantoor de wet van 7 April 1869, Staatsblad 57*

Afb. 9 Becker balans, weegvermogen vermoedelijk 5 of 10 kg.

Afb. 10 Apothekersbalans van H.L. Becker, Brussel.

Afb. 11 Afgekeurde gewichten, met op de achtergrond een Amerikaanse winkelweegschaal (torsiebalans).

genoemd wordt. Blijkbaar is het boekje gebaseerd op de 1e druk, en is de wandkaart in het ijkkantoor de 2e druk, die uit de advertentie in het GAB dus. Het boekje is voornamelijk een rekenboek en veel minder een handleiding. De wandkaart wordt op slechts vier van

de 104 bladzijden genoemd. Interessant is wel dat het gebruik van de afgebeelde *stok-el* (ronde meterstok met aan de uiteinden een messing huls) beschreven wordt: *De stok-el wordt gebruikt door opzigters van wegen en bouwwerken, door aannemers en andere personen, die dikwijls op reis moeten en gedurig de el noodig hebben om opmetingen te doen.* Andere opmerkelijke afbeeldingen op de wandkaart zijn een *stère* (raamwerk voor brandhout), een tinnen melkmaat, een meetketting van 1 dekameter, en een litermaat met rechthoekig oor (maar zonder sneb).

Rechts van de wandkaart is een doorgang (zonder deur) naar een aparte ruimte. In de doorgang staan twee inhoudsstandaarden die gebruikt worden bij de halfjaarlijkse benzinepompprocedure (afb. 5). Daarachter liggen diverse spullen opgeslagen en verder staat er een kast met weegschaalonderdelen. Rechts van deze opslagruimte is het kantoor van het hoofd van de dienst, de heer Talea. Bij binnenkomst staat meteen links een grote brandkast met daarin onder andere een aantal ijkstempels van het lopende jaar en enige jaren daarvoor, verder een ijzeren blokgewicht van 10 kg van het internationale model (fabrikant LZ), dat als standaardgewicht dienst doet, en de nodige goedkeuringsstickers (alleen van het lopende jaar) en afkeuringsstickers. Tegen de andere wand staat een hoge vitrinekast met erin enkele moderne maatglazen, en erop twee messing inhoudsmaten van 10 en 5 liter, met het opschrift WAARBORG YKWEZEN, van recente datum (afb. 6, 7). Deze worden gebruikt om benzinepompen te controleren. Tegen de volgende wand staat een lage vitrinekast met daarop diverse precisieweegschalen (afb. 18–19) en erin een aantal afgekeurde gewichten die voor instructiedoeleinden worden bewaard (afb. 11). Links van de wandkaart is een deur die toegang geeft tot de ijkruimte. Hier bevinden zich diverse grote en kleine balansen, standaardgewichten en -inhoudsmaten, namelijk:

> plankbalans met een juklengte van 76 cm, met het opschrift C.BECKER ARNHEM 50 K A212, diameter schalen 35,5 cm. Deze balans staat opgesteld op een tafel. Daaronder ligt de bijbehorende kist (afb. 12).

> plankbalans met een juklengte van 60 cm met het opschrift YKW B.70 B117. Deze balans bevindt zich in de bijbehorende kist en wordt meegenomen voor het ijken in de districten. Het deksel van de kist draagt het opschrift IJKKANTOOR TE UTRECHT.

> zeven verchromde ijzeren standaardgewichten met afschroefbare kruk en op de zijkant van de romp de opschriften 10 NED.POND (3×), 5 N.P., 2 N.P. (2×) en 1 N.P. Deze dateren van voor 1870 en hebben een romphoogte van resp. 144 - 142 - 141 - 117 - 84 - 81 -

Afb. 12 Nederlandse weegschaal van C. Becker (19e eeuw) met Nederlands ijzeren standaardgewicht van Enthoven (19e eeuw); op de achtergrond een poster van een Nederlandse molen. IJkkantoor Paramaribo anno 2003.

Afb. 13 Kijkje in de kast van het ijkkan-
toor: twee Nederlandse messing krukge-
wichten van 2 kilogram, een afdekglas voor
een tinnen maat en een ijkhamer.

Afb. 14 Serie standaardgewichten van 25 - 20 - 10 - 5 - 2 - 1 kg en 500 g, van diverse herkomst.

67 mm (afb. 12, 14, 16).

▷ messing knopgewicht van 5 KILO-
GRAM, fabrieksmerk 0 (Becker's
Sons, Rotterdam), kantoormerk (Rotterdam), Nederlandse jaarletter
f (1894-'95), Suri-
naamse E (1988)
(afb. 14).

▷ messing krukge-
wicht van 2 KILO-
GRAM, cilindrische
romp (hoog 62 mm),
lage kruk, sleetse
Nederlandse ijken,
mogelijk vanaf 1879,
Surinaamse ijk van
1983 (afb. 13)

▷ een tweede exemplaar, alsvoren maar met Surinaamse ijk van 1966 (afb. 13).

▷ dekselblok, geleverd door Koene & Co, Amsterdam, inhoudende twaalf messing gewichten van het internationale model, fabrikant LZ, van 1 kg t/m 2 gram (de 1 gram ontbreekt); in het loden plaatje geijkt met de Surinaamse D voor 2001. Achter LZ staat bij diverse gewichten 67 ingeslagen (bij 500 - 200 - 100 - 100 g) en ook M3 achter de gewichtsaanduiding (bij 1 kg - 500 - 200 - 100 - 100 - 50 g). M3 is de nauwkeurigheidsklasse: handelsgewichten voor gewone weging. Dit blok is aangeschaft toen het nieuwe ijk-kantoor werd betrokken (afb. 15).

▷ doosje van Koene met verchromde laboratoriumgewichtjes van 50-1 g, plus milligramgewichtjes.

▷ ijzeren krukgewicht van 20 KILOGRAM, Nederlands fabrikaat, periode 1870-1912, in slechte staat (afb. 14).

▷ ijzeren krukgewicht van 50 KILOGRAM, Nederlands fabrikaat, periode 1870-1912, fabrieksmerk W&Co. Dit gewicht is waarschijnlijk een van de zes 50 kg gewichten die later op de pallet buiten stonden toen ik die fotografeerde.

▷ ijzeren krukgewicht van 20 kg, buitenlands fabrikaat, cilindrische romp van 168 mm hoog, met opgegoten opschrift op de zijkant, geen merken.

▷ vernikkeld messing knopgewicht van 1 kg, zonder justeroening, met afschroefbare knop, zonder gewichtsaanduiding, geen merken. Dit is een standaardgewicht uit de gestolen brandkast. Het is het enige dat ooit is achterhaald, en werd in gebruik gezien op een markt in Lelydorp, waarna het in beslag werd genomen.

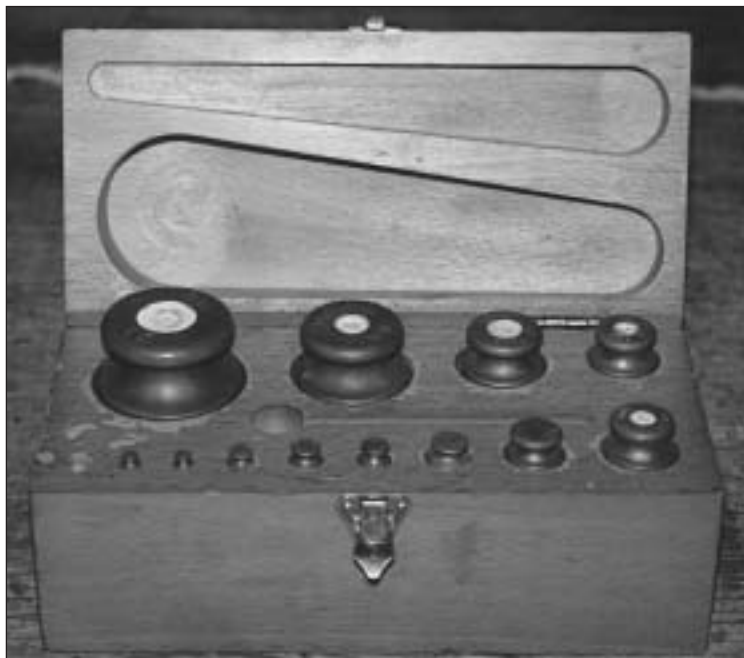
▷ geklonken ijzeren inhoudsmaat van 2 LITER, fabrikant DVDM, in soldeer kantoormerk (Amsterdam) en jaarletter E (1873). De maat is voorzien van een ongebruikelijk, half rond gebogen oor (afb. 16).

▷ twaalf tinnen maten (afb. 17), Nederlands fabrikaat:

aanduiding	fabrieksmerk	kantoormerk	jaarletters	overige merken
DUBBELE KAN	geen	-	u (1864)	
DUBBEL MAATJE	geen	-	u (1864)	
NED. MAATJE (DECILITRE)	geen	-	u (1864)	
DUBBELE VINGERHOED	geen	-	t, u (1863, 1864)	
2 DECILITER	J.E. Ronstadt te Amsterdam	9	E (1873)	
½ DECILITER	idem	9	E (1873)	esculaap
2 CENTILITER	idem	9	E (1873)	esculaap
2 CENTILITER	idem	9	E (1873)	
1 CENTILITER	idem	9	E (1873)	esculaap
2 LITER	J.N. Meeuws 's Hage	5	P (1880)	
2 DECILITER	idem	5	N, P (1879, 1880)	
(1) DECILITER	idem	5	N (1879)	

De oudste vier maten dragen het merk van een Amsterdamse arrondissementsijker. Het merk 'esculaap' is op pp. 3022 en 3023 afgebeeld en beschreven.

Afb. 15 Kist gewichten, internationaal model, klasse M3, van 2 g – 1 kg (1 g mist).

▷ houten doos van 301×155×37 mm, inhoudende 9 afdekglazen (ronde platte glazen schijven met een messing knopje) in de diameters 112 - 91 - 72 - 54 - 43 - 34 - 26 - 21 mm plus een extra van 34 mm. Deze dienen om tinnen maten van 2 liter t/m 1 centiliter precies af te vullen met vloeistof, ter controle van andere maten. Hierbij moet erop gelet worden dat er geen luchtbellens onder het glas zitten, zo vertelde men mij op het ijk-kantoor (afb. 13).

▷ diverse kunststof maten, de meeste hoog, cilindrisch en met zeskante voet (afb. 16).

▷ een los stalen herijkblok met gaten en overdwarse uithollingen; zeer sleets.

▷ een blikken kistje met daarin tiental-

len ijkstempels, afgebeeld en beschreven (samen met de stempels uit de brandkast) op pp. 3018 en verder.

▷ plastic zak met blikken maatjes van Surinaams fabrikaat, met oor en sneb, met messing plaatje zonder opschrift en soldeerplekje zonder ijkmerk (afb. 16).

▷ op enkele kasten diverse moderne precisieweegschalen, die echter de verhuizing naar het nieuwe ijk-kantoor niet goed hebben doorstaan (afb. 8–10).

▷ op de grond een gewone handelsweegschaal, zoals op de markt wordt gebruikt: gietijzeren zijkanten en een geelkoperen bak, met daarin twee messing handelsgewichten van 1 KILOGRAM en 5 HEKTOGRAM. Op de grootste telde ik 68 jaarletters. De weegschaal is in beslag genomen omdat hij niet goed werkte. De gewichten voldoen nog wel (hoewel de justieeropening van de grootste bijna vol is) maar zijn ook maar meegenomen.

▷ in een hoek staat een bundel afgekeurde meterstokken.

▷ verder nog wat divers materiaal, zoals een ijkhamer (afb. 13), slagletters en slagcijfers (afgebeeld op p. 3026), ponsen voor het maken van loden afdeklaatjes, drevels voor het aanslaan van lood, etc.

Vrijwel al het tot nu toe opgenoemde materiaal was al aanwezig bij mijn eerste bezoek in 2002, alleen de twee messing inhoudsmaten boven op de kast zijn nadien vervaardigd. In november 2003 is er nog wat toegevoegd aan deze inventaris, namelijk materiaal afkomstig uit het opgeheven Museum IJkwezen te Delft. Het merendeel van de museumcollectie is overgenomen door het Geld-+Bankmuseum (voorheen Muntmuseum) te Utrecht, en verder nog wat door diverse andere musea. Het overvloedige materiaal zou geveild worden in enkele openbare veilingen. Ik was daar toen als secretaris van de Stichting Vrienden Museum IJkwezen zijdelings bij betrokken en toen ik bij mijn eerste bezoek aan het ijk-kantoor

Afb. 16 Kijkje in de kast van het ijk-kantoor: Nederlandse geklonken ijzeren maat van 2 liter met opmerkelijk handvat. Verder: twee Nederlandse ijzeren standaardgewichten, een blikken maatje (modern Surinaams fabrikaat) en inhoudsmaten van kunststof.

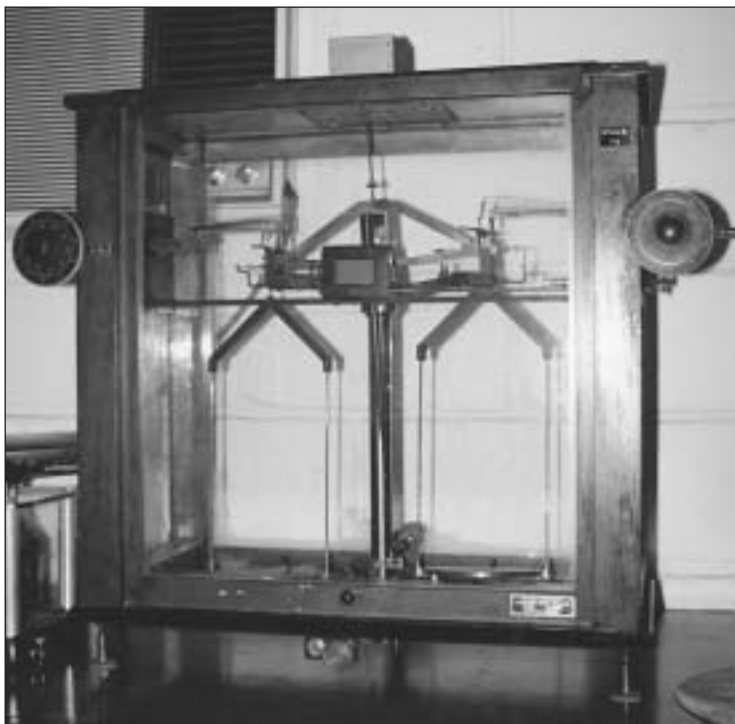
Afb. 17 Enkele tinnen maten en een plastic maat.

in Paramaribo vernam van het verlies van ijkstandaarden enz. door de brand en de diefstal, leek het me een logische zaak dat datgene, wat in Nederland overvolgig was, naar Suriname zou gaan waar men het juist goed kon gebruiken. De voorzitter van de Stichting Museum Ijkwezen, de heer J.G. Tuinder, vond dat een goed idee en heeft aan de hand van een lijst van de heer Talea bruikbaar materiaal gezocht uit

hetgeen al klaarstond voor de veiling. In mei 2002 kwam dat materiaal in Paramaribo aan, maar door problemen over het inklaren kon het ijkwezen er pas anderhalf jaar later over beschikken. Het gaat om het volgende:

- ▷ plankbalans, weegvermogen 50 kg, gemaakt door Julian H. Becker in ± 1935 (afb. 20);
- ▷ plankbalans in kast, weegvermogen 10 kg, gemaakt door Sauter in ± 1961 (afb. 21);
- ▷ twee stuks alsvoren, weegvermogen resp. 1 kg (afb. 20 links) en 50 gram;
- ▷ precisiebalans in kast, gemaakt door Julian H. Becker, weegvermogen 1 gram (?);
- ▷ roestvrijstalen standaardmeter in houten doos, De Koningh, Arnhem, jaren '50;
- ▷ zes sets meetinstrumenten voor inhoudsmaten, in doos, gemaakt door Kleman, Amsterdam;
- ▷ twee verificatoires (meetkolven) van 2 en 1 liter, ontwerp Beereboom, ca. 1960;
- ▷ zes ijzeren gewichten van 5 kg, en een kleine partij milligramgewichten.

Afb. 18 Grote en zeer nauwkeurige Julian H. Becker balans (weegvermogen 1 kg) met bijschakelgewichten aan beide zijden van het juk; uitlezing via optiek en een inrichting bovenop de kast. Door de verhuizing in het ongerede geraakt.

Enige cijfers betreffende het ijkkan-toor

In de Surinaamse begroting voor 1873 was een post Ijkwezen opgenomen van f 3200,-. Voor 1875 was dat wat nader gespecificeerd:

Tractement en beloning van het personeel bij het ijkwezen f 2700,-

Reis-, verblijf- en bureaunkosten, aankoop en herstelling van werktuigen en gereedschappen en andere uitgaven f 300,-

Volgens de Surinaamse verordening van 30-12-1916 geschiedde de ijk en herijk kosteloos. Dit gold voor maten en gewichten, die na goedkeuring gestempeld werden, en voor weegwerktuigen, die toen nog alleen een schriftelijke verklaring kregen. Het besluit van 12-5-1921 bracht daar verandering in. Voor het onderzoek van weegwerktuigen moest toen een bepaald bedrag worden betaald en tevens werden ze gestempeld in een *gelegenheid van zacht metaal*, een vastgeklonken plaatje lood. Als gewichten te licht waren, werden ze weer op de juiste massa gebracht ofwel gejusteerd. Dat justeren was niet koste-

loos. In de resolutie van 22-12-1871 staan tarieven voor het justeren, die per 12-5-1921 werden aangepast:

<i>massa (ijzer)</i>	<i>vanaf 1873</i>	<i>vanaf 1921</i>	<i>massa ('koper')</i>	<i>vanaf 1873</i>	<i>vanaf 1921 (gewoon / fijn)</i>
50 en 25 kg	40 cents	40 cent	1 kg en kleiner	20 cents	10 c. 20 c.
20 en 10 kg	20 cents	20 cent	5 - 2 - 1 kg	30 cents	20 c 30 c.
5 - 2 - 1 kg	10 cents	10 cent			

De opbrengst der justeerlonen wordt in 's Landskas gestort. De justeerlonen werden apart vermeld in

maandelijkse overzichten in het GAB, onder het hoofd *Gepercipieerde justeerloonen door den ijker* (1895–1897) en *Justeerloonen van de ijker* (1898–1917). Vóór 1895 en na 1917 werd justeerloon niet apart vermeld in de overzichten. *Gepercipieerd* is een deftig woord voor *ontvangen*. Vanaf 1912 werden de bedragen afgerond op hele guldens. De volgende bedragen werden ontvangen:

<i>jaar</i>	<i>bedrag</i>	<i>jaar</i>	<i>bedrag</i>	<i>jaar</i>	<i>bedrag</i>	<i>jaar</i>	<i>bedrag</i>
1895	147,80	1901	278,80	1907	235,70	1913	439
1896	150,70	1902	250,20	1908	308,90	1914	469
1897	146,70	1903	261,80	1909	266,50	1915	566
1898	156,70	1904	288,10	1910	347,50	1916	611
1899	180,60	1905	275,40	1911	411,40	1917	538
1900	235,00	1906	326,30	1912	424		

Afb. 19 *Kleine Julian H. Becker balans (weegvermogen 100 g) met bijschakelgewichten aan beide zijden van het juk.*

Uit deze bedragen valt op te maken hoeveel gewichten er ongeveer in een bepaald jaar werden gejusteerd. Uitgaande van hedendaagse verhoudingen tussen messing en ijzeren gewichten zal het gemiddelde justeerloon per gewicht tussen de 19,2 en 19,4 cent liggen, zodat in 1895 ongeveer 766 gewichten gejusteerd zullen zijn, en in 1917 ongeveer 2788 stuks. Het totale aantal *aangeboden* gewichten was uiteraard wat hoger dan het aantal *gejusteerde* omdat een (heel klein) deel van de aangeboden gewichten de juiste massa had en dus niet gejusteerd hoefde te worden, terwijl een ander (minder klein) deel niet

meer gejusteerd kon of mocht worden en dus moest worden afgekeurd. *Gewichten, een groter verschil van het wettelijk gewicht opleverende dan volgens art. 1, worden niet door de ijker gejusteerd* (besluit van 12-5-1921). Als het verschil tussen aangeboden en gejusteerde gewichten bijvoorbeeld 10% is, dan zullen er in 1917 ongeveer 3067 gewichten zijn aangeboden. Dat is slechts 0,185% van wat er in Nederland in die tijd aan gewichten werd herijkt, terwijl het inwonertal van Suriname toen 1,5% van dat van Nederland was. Dat wil zeggen dat per inwoner gerekend in Nederland *acht* maal zoveel gewichten werden herijkt! Blijkbaar waren er in Suriname toen ook al veel winkeliers en marktkooplui die al hun waar per hoop en per bos verkochten, en dus geen gewichten gebruikten. Ook zal de controle in Suriname waarschijnlijk minder streng zijn geweest, vooral in de districten. Overigens ligt het aantal gewichten dat in Suriname per jaar werd geijkt in de jaren 1915–1917 vrijwel op hetzelfde nivo als in de jaren 2000–2004, hoewel de bevolking inmiddels vier maal zo groot is. Die teruggang van gewichten per inwoner heeft uiteraard alles te maken met het feit dat er tegenwoordig veel voorverpakte waar wordt verkocht en dat de snelweger steeds meer de weegschaal met gewichten verdringt.

In het GAB van 2-5-1914 stond onder een herijkaankondiging een extra tekst: *Aangeboden gewichten, maten en weegwerktuigen behooren goed schoon gemaakt te worden; indien vuil zullen ze niet tot den herijk worden toegelaten*. Die tekst heb ik verder onder geen enkele herijkaankondiging gezien. In de verordeningen van 1916 en 1921 moesten de weegwerktuigen wel *volgende roest-, stofvrij en droog* zijn, terwijl de maten en gewichten *goed onderhouden* dienden te zijn, maar over het niet toelaten tot de herijk van vuile voorwerpen wordt niet gerept. In een voorlichtingsblad uit 2002 voor eigenaars van weegwerktuigen, maten en gewichten, staat over het onderhoud ervan onder andere: *Ze moeten schoon zijn. Het kan geen kwaad weegscha-*

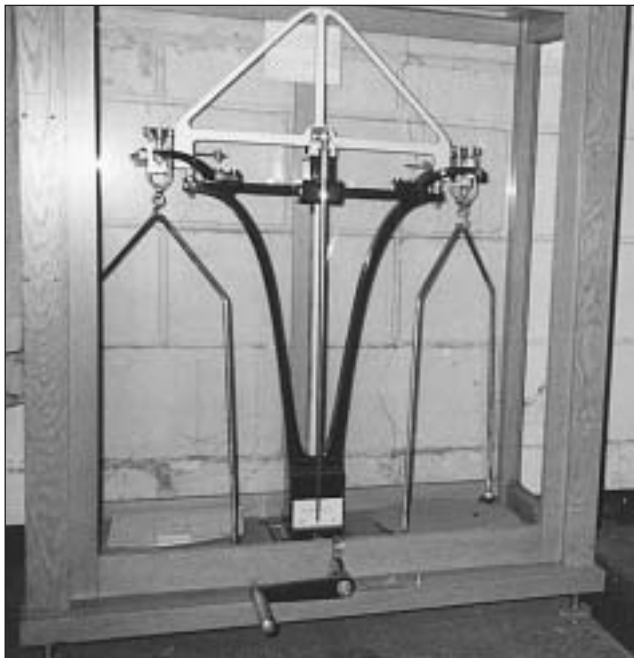

Afb. 20 *In de ijkkamer rechts een Julian H. Becker balans, weegvermogen 50 kg, ca. 1935; links een kleine Sauter balans, ca. 1961.*

len met water en zeep schoon te borstelen. Vooral bij afwegen van zoutvlees is dagelijks schoonmaken van de weegschaal noodzakelijk.

Dan geef ik nu nog een overzicht van de inwonertallen van Nederland en (voormalige) overzeese gebiedsdelen door de jaren heen, om een idee te geven van de bevolkingsgroei en de verschillen in bevolkingsgrootte:

jaar	Ned. Oost-Indië	× Ned.	Nederland	Suriname	% Ned.	Antillen	% Ned.
1875	33.735.000	8,8	3.833.696	51.834	1,35	38.000	0,99
1900	43.530.000	8,4	5.175.047	67.500	1,30	49.000	0,95
1925	56.180.000	7,6	7.381.316	116.500	1,58	73.899	1,00
1950	81.800.000	8,0	10.194.829	194.000	1,90	148.194	1,45
1975	131.000.000	10,0	13.084.127	367.500	2,81	234.533	1,79
2000	209.500.000	13,1	15.985.600	431.000	2,70	283.593	1,77

Afb. 21 In de ijkkamer een grote Sauter balans, weegvermogen 10 kg, ca. 1961.

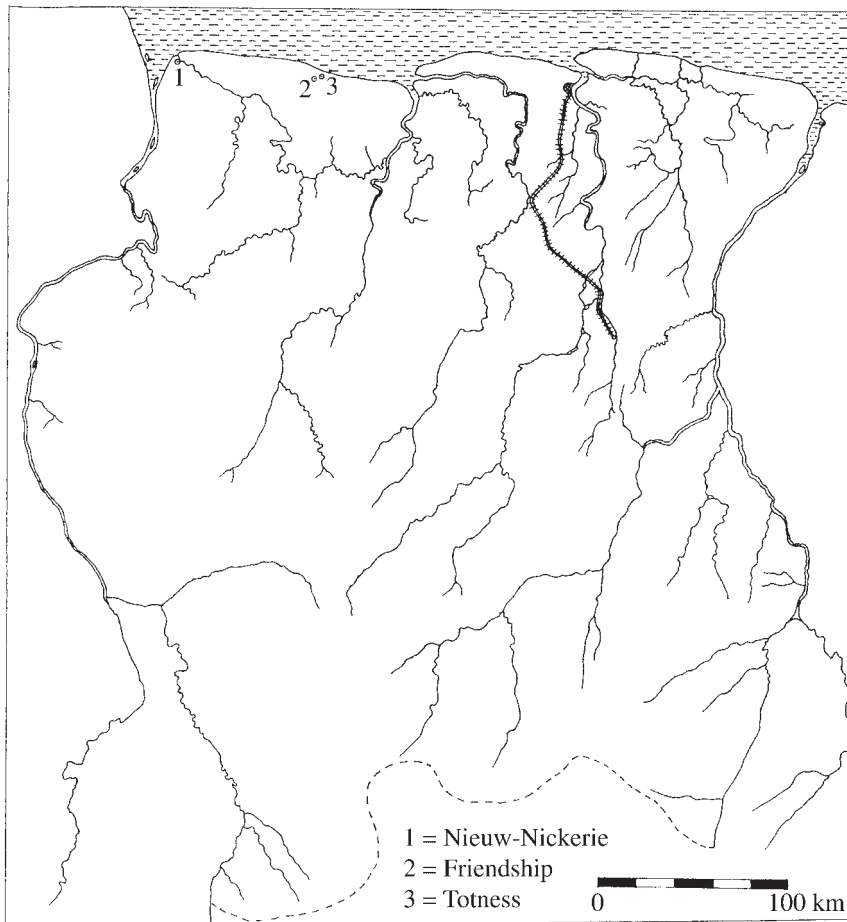
Het ijken in de districten

Marktkooplui, winkeliers, apothekers enz. in het stadsdistrict Paramaribo en de nabijgelegen districten Wanica en Para moeten tegenwoordig voor het herijken van hun maten, gewichten en weegwerktuigen naar het ijkkantoor te Paramaribo. De overige districten worden per dienstauto bezocht door de buitendienstman, die van een plaatselijk gebouw een tijdelijk ijkkantoor maakt. Die situatie bestaat al vrij lang. Zowel voor het jaar 1939 als voor 1952 vond ik een herijkaankondiging voor de voormalige districten *Beneden-Suriname* en *Beneden-Para*. Die herijk vond plaats op het ijkkantoor te Paramaribo. Genoemde districten maakten toen deel uit van het *district* Suriname, dat in de jaren '80 de naam Wanica kreeg, bij een veel kleiner grondgebied. Het is niet eenvoudig om van die

districten een duidelijk beeld te krijgen, aangezien er in de loop der jaren veel naams- en grenswijzigingen zijn geweest. Omdat de namen van de districten geregeld genoemd worden in herijkberichten, zal ik toch trachten in elk geval van die *namen* een overzicht te geven. Grenswijzigingen zal ik maar buiten beschouwing laten. Alleen al in de periode 1905–1913 waren er vijf grenswijzigingen die steeds met uitgebreide tekst (zonder landkaart) werden omschreven. De namen van de districten waren/zijn volgens het Gouvernements Blad (een kleinere, meer officiële versie van het GAB) per:

7-2-1863	12-4-1893	Inwonertal in 1914	13-5-1927	hoofdplaats	latere wijzigingen
Boven Cottica	} Cottica	4928			
Beneden Cottica					
Perica	} Marowijne	681	Marowijne	Albina	
Commewane					
Matappica					
Boven Commewijne		1191	} Commewijne	Nieuw-Amsterdam	
Beneden Commewijne		10734			
Boven Saramacca		377	} Saramacca	Groningen	
Beneden Saramacca		4080			
Boven Para		2282	} Suriname	Paramaribo	} Suriname, tot ca. 1985, daarna Wanica geheten. Para, sinds 1-1-1968.
Beneden Para		7584			
Boven Suriname		4189			
Beneden Suriname		4641			
Coronie		2193	Coronie	Friendship, later Totness	
Nickerie		7162	Nickerie	Nieuw-Nickerie	
Paramaribo		<u>35530</u>	Paramaribo	(stadsdistrict)	
		<u>85572</u>			

De districten Sipaliwini (sinds ca. 1985, oppervlakte 80% van Suriname en met slechts 6% van de bevolking) en Brokopondo (sinds 31-12-1958) komen niet voor in de overzichten van geregistreerde winkels en zijn daarom niet in de tabel opgenomen.

Afb. 22 Kaart van geheel Suriname, situatie 1912–1950.

Paramaribo wordt een *stadsdistrict* genoemd en de overige districten worden vaak met *buitendistricten* aangeduid (afb. 22, 23). De districten zijn in de meeste gevallen genoemd naar rivieren, en de voorvoegsels *Beneden* en *Boven* hebben betrekking op de benedenloop en bovenloop van de rivier. De plaats van herijk in de districten is meestal de *hoofdplaats* van het district, vroeger genoemd de standplaats van de districtscommissaris. Op het kaartje heb ik alle plaatsen aangegeven die in de herijkberichten worden genoemd, en het blijkt dat al die plaatsen aan de kust of aan de rivier liggen en dus goed bereikbaar zijn per boot. Dat moest wel, want

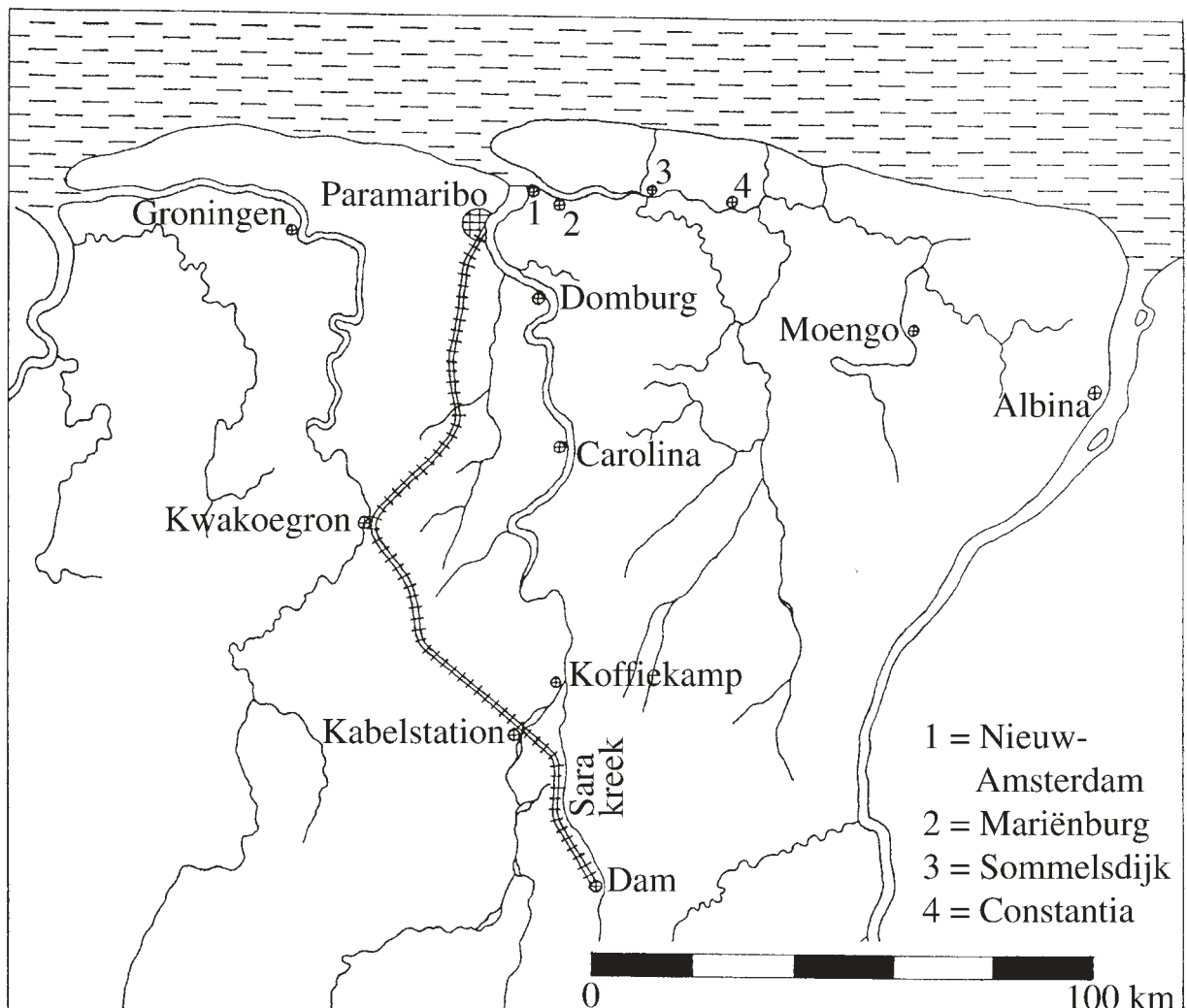
in de 19e eeuw waren waterwegen in Suriname eigenlijk de enige goede wegen. Beperkt goederenvervoer over land vond plaats per ezel- of ossekar (in het district Coronie nu nog wel in gebruik), maar echte wegen waren daar niet of nauwelijks. Voor het ijken in de districten werd dan ook gebruik gemaakt van de waterwegen. Dat was toen zo vanzelfsprekend dat het vrijwel nooit werd vermeld in de herijkberichten. Alleen in het GAB van 31-5-1900 vond ik: *Voor het district Marowijne zal te Albina, na aankomst aldaar van het Gouvernementsvaartuig dat van hier in de tweede helft van de maand Juni a.s. vertrekt, gelegenheid worden gegeven, tot den herijk van maten, gewichten en weegwerktuigen.* Ik heb vóór 1939 in de districten alleen herijkplaatsen gevonden die in de smalle kuststrook lagen. Vermoedelijk waren er voor die tijd meer landinwaarts ook nauwelijks echte winkels te vinden en dan nog moeilijk bereikbaar voor het ijkeven. De komst van de spoorweg bracht daar verandering in. In de jaren 1903–1912 werd de Lawaspoorweg aangelegd om de goudvelden van onder andere Lawa te ontsluiten. Zover is hij echter nooit gekomen. Het uiteindelijke eindpunt werd het plaatsje Dam, ruim 130 km ten zuiden van het beginpunt Paramaribo. Op het punt waar de spoorlijn door de Surinamerivier werd onderbroken lag het plaatsje Kabelstation. Hier gingen goederen en passagiers met een 300 m lange kabelbaan via hoge stalen masten de rivier over, waarna de tocht met een andere trein werd voortgezet. De kabelbaan raakte echter al vóór 1920 defect, waarna men met de boot over moest. De spoorlijn zal ongetwijfeld hebben geleid tot grotere bedrijvigheid in de diverse nederzettingen langs de lijn, zodat er daar voor het ijkeven werk aan de winkel kwam, zoals blijkt uit een herijkbericht van 21-3-1939, herijk district Suriname:

1. op het Ikkantoor alhier 3 t/m 6 April a.s. voor de plaatsen gelegen in de voormalige districten *Beneden-Suriname* en *Beneden-Para*
2. te Domburg op 12 April a.s. voor de plaatsen gelegen in de voormalige districten *Boven-Suriname* en *Boven-Para*
3. te Carolina op 18 April a.s. voor de plaatsen vanaf Carolina t/m Koffiekamp
4. voor de plaatsen boven Koffiekamp en boven Kwakoegron te:
  - a. Kwakoegron 25 April
  - b. Kabelstation 3 Mei van 's voormiddags 7 uur tot het tijdstop van vertrek van den trein naar Dam
5. te Dam op 3 Mei 's middags na aankomst van den trein aldaar, voor Dam en de plaatsen aan de *Sarakreek* en verder.

De aanduiding *boven Koffiekamp* betekent *ten zuiden van Koffiekamp*. De Surinaamse bodem wordt vanaf de kust naar het zuiden toe geleidelijk aan hoger, zoals ook aan de zuid-noord-richting van de rivieren is

te zien. Domburg als herijkplaats werd ook al in 1906 en 1907 genoemd, maar de onder 3 t/m 5 genoemde plaatsen kwamen waarschijnlijk later tot ontwikkeling. In 1952 stond een soortgelijk bericht in het GAB (nog steeds met *voormalige* districten!), maar het plaatsje Dam en plaatsen aan de Sarakreek werden toen niet meer genoemd. Op een kaartje uit 1951 wordt de spoorlijn tussen Kabelstation en Dam niet meer afgebeeld. Al in 1947 werd gemopperd over de aanzienlijke verliezen die de spoorlijn opleverde. Dus blijkbaar heeft men rond 1950 de dienstregeling voorbij Kabelstation geschrapt. Het was het begin van het einde van de spoorweg: eind jaren '50 werd in verband met de aanleg van het Brokopondo-stuwmeer de lijn voorbij Brownsweg afgebroken, niet veel later gevolgd door het traject Paramaribo-Onverwacht, in verband met de aanleg van een autoweg. Inmiddels is de spoorlijn al vele jaren buiten gebruik. De rails liggen er nog wel en langs de weg van het vliegveld naar de hoofdstad staat een opgeknapte stoomlocomotief als herinnering aan vervlogen tijden. De plaatsjes Kabelstation, Dam en Koffiekamp zijn opgeofferd aan het stuwmeer, dat ontstond door de bouw van een dam in de jaren 1960–1965. Het stuwmeer leidde tot de vorming van het district Brokopondo. Dat district wordt echter niet genoemd in de opgave van de door het ijkwezen geregistreerde winkels in 2001.

Waarschijnlijk is er tegenwoordig in dat gebied niet veel meer te ijkken, terwijl de met bauxiet aangelegde wegen erg slecht begaanbaar zijn. Meer naar het noorden toe is de weg geasfalteerd maar door de zachte ondergrond is de weg op veel plaatsen verzakt en zijn er grote kuilen ontstaan, vaak gevuld met regenwater. De autorit van het vliegveld Zanderij naar Paramaribo duurt al gauw een uur, hoewel het maar 45 km is. Vanwege de kuilen moet er voortdurend worden geslalomd, en ook moet vaak worden afgeremd voor tegemoetkomend, slommend verkeer. De asphaltweg van Paramaribo naar Nieuw-Nickerie is aangelegd op een schelprijs (een van nature aanwezige ondergrond) en is aanzienlijk beter te berijden. Die weg is aangelegd tijdens de Tweede Wereldoorlog en liep toen tot het plaatsje Coronie (13 km ten westen van Totness). In dezelfde periode werd tevens de weg van Onverwacht naar Zanderij aangelegd, en de weg tussen Moengo en Albina stamt waarschijnlijk van kort voor die tijd. Nieuw-Nickerie en Moengo waren nog in het begin van de jaren '50 alleen per boot te bereiken en als reistijd werd toen genoemd voor Paramaribo–Moengo 8 uur, en voor Coronie–Nieuw-Nickerie zelfs 28 uur. Aangezien Nieuw-Nickerie de

Afb. 23 Kaart van het noordoostelijk deel van Suriname, situatie 1912–1950. Aangegeven zijn de Lawaspoorweg en de plaatsen van herijk in die periode.

op één na grootste stad van Suriname was (en is), was zo'n tocht voor het ijkwezen toch noodzakelijk. Het belang van Nieuw-Nickerie blijkt onder andere uit een publicatie in het GAB van 22-11-1873 (herhaald op 25-11-1873): *Bij Gouvernements Resolutie dd. 20 dezer maand No. 13 is aan den waarn. Yker opgedragen om zich naar de districten Nickerie en Coronie te begeven, ten einde aldaar aan de autoriteiten en belanghebbenden, in verband tot de invoering der nieuwe maten en gewigten, zoodanige inlichtingen te geven als noodig zullen worden bevonden.* Voor andere districten heb ik zo'n bericht niet kunnen vinden. Dat klopt wel, want in de reactie van ijker Muller van 1-10-1875 aan Van der Toorn (p. 2935) worden ook alleen Paramaribo en de districten Coronie en Nickerie vermeld. Het totale inwonertal van Suriname bedroeg toen niet veel meer dan 50.000, waarvan de meesten in Paramaribo en onmiddellijke omgeving woonden. Ik kom dan ook vóór 1900 geen herijkaankondiging voor de districten tegen. Waarschijnlijk was het belang toen nog te gering, dat wil zeggen: het inwonertal te klein ten opzichte van de grote inspanning die het zou kosten om een ijker met een flinke hoeveelheid ijkmetaal zo'n tijdrovende en vermoeiende reis te laten maken. Wel kwam ik in het GB van 1891 al iets tegen *over bepaling van dagen en plaatsen van herijk aan de Marowijne en herijk in de districten en aan de Marowijne in de maanden Juli, Augustus, September en October.* Om welke plaatsen en districten het gaat, werd niet vermeld. Het eerste herijkbericht dat ik heb gevonden in het GAB is het al eerder geciteerde bericht van 31-5-1900 betreffende herijk te Albina (district Marowijne). Dat is opmerkelijk, want Marowijne zal toen niet veel meer dan 500 inwoners hebben geteld. Toch werd er in 1904 en 1907 steeds twee dagen voor de herijk uitgetrokken, terwijl voor de districten Boven-Commewijne en Cottica samen in die tijd maar één dag werd gepland bij een aanzienlijk hoger inwonertal. Ik ben hierbij uitgegaan van een opgave per 31-12-1914. Mogelijk was de situatie in 1904 en 1907 anders door grenswijzigingen. Hieronder volgt een overzicht van de herijk in de districten in het begin van de 20e eeuw. De genoemde jaren zijn willekeurig, aangezien ik niet alle jaargangen van het GAB heb doorgeworsteld en de jaargangen die ik heb gezien, niet altijd van kaft tot kaft heb bekeken.

<i>district(en)</i>	<i>herijkplaats</i>	<i>jaren</i>	<i>dagen</i>
Boven Commewijne en Cottica	post Sommelsdijk	1903–1907	1
idem	station Constantia	1910–1925	1
Marowijne	Albina	1900–1919	2
idem	Moengo en Albina	1939	1+1
Beneden Commewijne	plantage Mariënburg	1906	3
idem	Fort Nieuw Amsterdam en plantage Mariënburg	1907–1910	1+2
Commewijne	Fort Nieuw Amsterdam	1939	1
Saramacca	station Groningen	1903–1939	1 à 3
Para		1903	
Beneden Para en deel Beneden Suriname	Paramaribo	1906	5
Beneden Suriname	Fort Nieuw Amsterdam	1906	1
Beneden Para en Beneden Suriname	Paramaribo	1907–1910	4
Boven Para en Boven Suriname	station Domburg	1906–1907	1
Coronie	Plantage Friendship	1903–1904	2
idem	Totness	1916–1920	2
idem	Friendship	1939	2
Nickerie	Nieuw-Nickerie	1903–1939	2 à 4

Voor het district Suriname: zie de reeds genoemde gegevens van 1939 en 1952. In het herijkbericht van 1925 werden Boven- en Beneden-Saramacca genoemd, in de andere jaren alleen Saramacca, hoewel het in de vóór 1925 genoemde jaren ook uit twee districten bestond (net als Para in 1903). Het aantal dagen dat voor herijk in Saramacca werd uitgetrokken was nogal wisselvallig, namelijk 1 dag in 1907 en 1934, 2 dagen in 1904 en 1939, en 3 dagen in 1920 en 1925. Het houdt mogelijk verband met wijzigingen van de districtsgrenzen, waardoor het inwonertal van een district sterke schommelingen kan vertonen. ♦

Volgende uitgave: deel 5: Jaarletterlijst - grootte van de letters, soort voorwerpen, archiefgegevens

Correctie: Afb. 4 op p. 3021 bevat enkele fouten. Het onderschrift dient te luiden:

Afkeuringsmerk op een oud knopgewicht; vier kantoormerken op gewichten van het internationale model (1969–1976) waarbij in diverse gevallen de stempel beschadigd is; kantoormerk op gewichten (1874–1882). De kantoormerken resp. 9x, 2x, 1x, 3x en 5x gezien. Twee maal ware grootte.

